

KS. WŁADYSŁAW GŁOWA
Lublin-Leżajsk

ĆWICZENIA Z LITURGIKI

Prowadzenie ćwiczeń z liturgiki zakłada przede wszystkim znajomość zadań, jakie obecnie stoją przed tą dziedziną nauki. Oprócz tego dla ćwiczeń naukowych podstawę i oparcie stanowią wykłady z danej dziedziny, które ukazują, jak wielkie są możliwości pogłębiania pewnych zagadnień i dawania samodzielnych, przemyślanych odpowiedzi na konkretne pytania.

I. LITURGIKA I JEJ ZADANIA

Liturgika, podobnie jak cała teologia pastoralna, początkowo była zespołem dyrektyw duszpasterskich i rubryk, tj. przepisów dotyczących sprawowania odpowiednich czynności liturgicznych. Dopiero studia historyczne dotyczące liturgii Kościoła nadały tej dyscyplinie charakter naukowy. Przyczyniły się one bowiem do lepszego zrozumienia tekstów, obrzędów i znaków liturgicznych, co z kolei pozwoliło na właściwą, a nie dowolną (np. metoda alegoryczna) ich interpretację. Tak powstawała teologia liturgii. Dyscyplina ta ma trudne zadanie do spełnienia. Liturgia bowiem jest próbą wypowiedzania za pomocą słów i znaków tego, co jest właściwie niewyraźne za pomocą takiego właśnie języka, podlegającego ciągłym przemianom i ponadto uwarunkowanego jeszcze kulturowo oraz społecznie.

Liturgika jako nauka o liturgii Kościoła powinna najpierw ustalić niezmiennie elementy kultu chrześcijańskiego, a także wypracować „żelazne” zasady, jakimi kult ten ma się kierować, i to bez względu na okoliczności. Następnym jej zadaniem jest zająć się czynnikiem zmiennym w liturgii, co z kolei domaga się znalezienia odpowiedzi na dwa konkretne pytania, a mia-

nowicie: kiedy i w jakich okolicznościach pewne elementy liturgii Kościoła uległy zmianom (konieczność badań historycznych) oraz jakie racje domagały się tych zmian (racje teologiczne, kulturowe, środowiskowe) i jakie obowiązywały przy ich przeprowadzaniu zasady (dwie skrajne zasady to rozwiązania uniwersalistyczne i całkowita dowolność)? Wreszcie do zadań liturgiki należy analiza znaków, symboli, gestów i obrzędów w kontekście historycznym oraz kulturowym, ocena określonych zjawisk i wyciąganie odpowiednich wniosków, które mogłyby stanowić podstawę do rozporządzeń dotyczących obecnej liturgii Kościoła. Te wszystkie zadania, jakie stoją przed liturgiką, możliwe są do zrealizowania tylko wtedy, gdy będzie ona współdziałać z naukami humanistycznymi (konieczność uwzględniania najnowszych badań nad językiem, symbolami, znakami, a także badań socjologicznych i psychologicznych).

II. WYKŁADY I BADANIA Z LITURGIKI

Wykłady z liturgiki, a szczególnie naukowe badania z tej dziedziny, powinny nie tylko odpowiadać na pytania, jakie były i jakie są treści i formy liturgii czy też w jakim stopniu życie liturgiczne w danym okresie historii było zgodne z przepisami wydawanymi przez Kościół, ale przede wszystkim powinny być naukową refleksją nad „całą liturgią” Kościoła (wraz z nabożeństwami ludu i formami pobożności prywatnej). Taka refleksja bowiem prowadzi do odpowiedzi na pytanie, czy całość liturgii Kościoła oraz poszczególne jej formy odpowiadają w pełni idei działania zbawczego (bierzemy pod uwagę trzy przesłanki: normatywną, diagnostyczną i teoretyczno-praktyczną).

III. ĆWICZENIA Z LITURGIKI

Dobrze pojęta formacja liturgiczna nie może się ograniczyć tylko do samych wykładów, ale powinna obejmować także odpowiednie ćwiczenia. Nie chodzi tutaj ani o ćwiczenia z metodologii, ani o tzw. *praxis celebrandi*, ale o ćwiczenia naukowe z liturgiki.

Ćwiczenia te, jak w każdej innej dziedzinie naukowej, mają na celu zaprawić i nauczyć studenta pracować naukowo i rozwiązywać pewne zadania dotyczące konkretnych tematów. Od studenta żądają więc one osobistej i czynnej współpracy z profesorem, natomiast od profesora – stałego i rzeczywistego kierowania studentem i świadczenia mu pomocy. Efektem tak pojętych ćwiczeń jest nabycie przez studenta odpowiedniej zdolności do samodzielnej pracy naukowej.

Podstawową cechą tych ćwiczeń jest samodzielność prac i wypracowań poszczególnych studentów. Rzecz jasna, że nie będą to wypracowania oryginalne, przynajmniej na początku. Ale mają to być prace prowadzone osobiście. Przy ich powstawaniu profesor jest kierownikiem i służy pomocą, ale wykonawcą jest sam student. Trzeba jednak zaznaczyć, że profesor – zakładając, iż student zdobył już należyłą wiedzę teoretyczną z danej dziedziny liturgicznej – musi jednak podać pewne zasady i reguły, które będą obowiązywać studenta w jego samodzielnych wypracowaniach z zakresu ćwiczeń.

Podczas wykładów rolę czynną odgrywa profesor, student zaś – jako odbiorca przekazywanych przez profesora wiadomości – jest zasadniczo bierny. Podczas ćwiczeń natomiast następuje zmiana ról: czynnym staje się student, a profesor odbiera wykonywaną przez studenta pracę.

1. Zakres ćwiczeń z liturgiki

Mówiąc najogólniej, ćwiczenia liturgiczne obejmują swoim zakresem całość zagadnień będących przedmiotem wykładów z liturgiki. Są to zatem zagadnienia dotyczące sakramentów świętych, sakramentaliów, modlitwy liturgicznej, roku liturgicznego i nabożeństw ludu chrześcijańskiego.

– Z Eucharystii proponuje się do ćwiczeń m.in. wypracowania o znakach i symbolach we Mszy św. i w kulcie Najświętszego Sakramentu, komentarze liturgiczne i wezwania modlitwy powszechnej na niedziele i święta, odnajdywanie głównej myśli i treści poszczególnych formularzy mszalnych dla Mszy wspólnych, Mszy obrzędowych, Mszy w różnych potrzebach i Mszy wotywnych, a także opracowywanie tzw. Wigilii niedzielnej i świątecznej dla różnych grup modlitewnych i formacyjnych.

– Bardzo ważne dla samego uczestnictwa w Eucharystii jest analizowanie znaków i symboli spotykanych we Mszy św. i w kulcie Najświętszego Sakra-

mentu¹ Liturgia bowiem to świat świętych znaków i symboli. W liturgii wszystko jest znakiem: zgromadzenie liturgiczne, główny jego celebrans spełniający odpowiednie funkcje, ołtarz, ambona, chleb i wino, krzyż ołtarzowy, naczynia święte, szaty liturgiczne, płonące świece, kadzidło, gesty i postawy liturgiczne.

– Komentarze liturgiczne² i wprowadzenia do Mszy św. okresowych i o Świętych to następny blok tematyczny do ćwiczeń. Tutaj warto zwrócić uwagę na wielką potrzebę mszalnego wprowadzenia wstępnego, dokonywanego przez celebransa³ To słowo wstępne ma inny charakter w Mszach niedzielnych, codziennych, świątecznych i w Mszach o Świętych. Wprowadzenia niedzielne powinny zawierać element paschalny, zwracać uwagę na sprawowanie liturgii przez zgromadzenie ludu Bożego, które jest obrazem Kościoła, wzywać do pełnego uczestnictwa w Stole Bożego Słowa i w Stole Eucharystycznym, akcentować główną myśl Ewangelii i zwracać uwagę na konieczność przyjęcia komunii św. jako niezbędnego posiłku do realizacji trudnych wymagań Chrystusa Pana. W Mszach codziennych wprowadzenia winny akcentować systematyczność w naszym życiu duchowym, którego centrum stanowi codzienna Eucharystia. Można w tych wprowadzeniach nawiązywać do czytań mszalnych, aktualizując je i odnosząc do sprawowanej Eucharystii. Słowo wstępne w Mszach świątecznych winno zawierać przede wszystkim aktualną teologię danej uroczystości czy święta (np. Zwiastowanie i Objawienie są świętami Pańskimi, a nie świętami Najświętszej Maryi Panny). Odpowiednią treść do tego rodzaju wprowadzenia znajdziemy w kolekcje (np. w uroczystość Zwiastowania Pańskiego jest prośba, „abyśmy wyznając, że nasz Odkupiciel jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, zasłużyli na udział w Jego boskiej naturze”) lub w prefacji (np. w uroczystość Zwiastowania Pańskiego prefacja podkreśla tajemnicę Zwiastowania, *fiat* Maryi, poczęcie przez Nią Syna Bożego „przez tajemnicze działanie Ducha Świętego” i spełnienie obietnic danych Izraelowi przez Jezusa Chrystusa, „który objawił się narodom jako oczekiwany Zbawiciel”). W dniach poświęconych Świętym w słowie wstępnym trzeba zaprezentować patrona dnia, jego udział w dziele zbawczym Chrystusa, aktualność duchowości Świętego (o ile dany Święty jest aktualnym wzorem), powszechne powołanie do świętości,

¹ Por. W G ł o w a. *Znaki i symbole w liturgii*. Przemyśl 1995 s. 93-162.

² Por. t e n ż e. *Komentarz liturgiczny*. W: *Służba Boża*. Lubaczów 1986 s. 86-91

³ W D a n i e l s k i. *Ćwiczenia liturgiczno-praktyczne: przygotowanie zgromadzenia liturgicznego*. „Roczniki Teologiczne” 43:1996 z. 6 s. 191-202.

nasz związek z narodem, który wydał danego Świętego. Nie należy mnożyć szczegółów z biografii (nie odczytywać ich niewolniczo z mszału), a raczej ukazać Świętego na tle historii Kościoła i danego narodu, a także ostatnie stanowisko przez niego zajmowane, które było ukoronowaniem jego świętego życia.

– Ćwiczenia naukowe z liturgiki, a konkretnie z Eucharystii, mogą objąć także wezwania do modlitwy powszechnej w Mszach okresowych i o Świętych. Modlitwa wiernych jest odpowiedzią miłości na wezwanie do miłości skierowane przez Boga do człowieka w liturgii słowa. I w ten sposób jest dobrym przygotowaniem nas na dar Eucharystii. Chrystus Pan, zanim podał Apostołom w czasie Ostatniej Wieczerzy swoje Ciało jako pokarm, wpięrowy umył im nogi. Była to lekcja pogładowa, mówiąca, że najlepszym przygotowaniem się do Eucharystii jest posługa w stosunku do bliźnich, miłość drugiego człowieka. Modlitwa wiernych, będąc posługą miłości w stosunku do ludu Bożego, z tego właśnie powodu jest dobrym przygotowaniem uczestników Eucharystii do przyjęcia komunii św.

Modlitwa wiernych jest ważnym elementem Mszy św. i ma ustaloną strukturę, którą tworzą cztery części składowe: wprowadzenie wstępne do modlitwy, intencje modlitewne, odpowiedź zgromadzenia (aklamacja po wezwaniach do modlitwy) i zakończenie modlitwy przez głównego celebransa.

Wprowadzenie do modlitwy dokonane przez głównego celebransa (*invitatorium*) jest wezwaniem wszystkich uczestników liturgii do zanoszenia błagalnych intencji. Chodzi tutaj o to, aby wierni – świadomi swej posługi ludu kapłańskiego – otwarli swoje serca na ludzkie potrzeby. Jest w nim mowa o adresacie naszych prośb (jest nim zwykle Bóg Ojciec), a także o ogólnym motywie modlitwy. Błędem jest, jeżeli to wprowadzenie przybiera już charakter jednej z prośb.

Wezwania modlitwy powszechnej (musi ich być przynajmniej cztery) są ułożone według określonej hierarchii (OWMR 46). Na czele wszystkich prośb powinna być intencja za Kościół powszechny („w potrzebach Kościoła”). Zakres tej intencji jest bardzo szeroki. Może być w niej modlitwa za papieża, kolegium biskupów, ordynariusza diecezji, modlitwa o zjednoczenie chrześcijan, o powołania kapłańskie i zakonne itp.

W drugiej intencji modlitewnej („za władzę państwową i o zbawienie całego świata”) wychodzimy poza potrzeby Kościoła, aby przedstawić Bogu istotne problemy dzisiejszego świata, takie jak: poszanowanie praw człowieka z podstawowym jego prawem, tj. prawem do życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci, pokój, sprawiedliwość i wolność, postęp gospodarczy, techniczny, kulturowy, duchowy zarówno jednostek, jak i całych społeczeństw. Kościół

jest odpowiedzialny za zbawienie całego świata, gdyż od swojego Założyciela otrzymał polecenie głoszenia Ewangelii „wszelkiemu stworzeniu” i na „całym świecie”

Trzecia grupa intencji błagalnych („za tych, którzy się znajdują w trudnościach życiowych”) dotyczy tych, którzy są najbliżsi Chrystusowi. Są to ludzie dotknięci różnymi przeciwnościami: cierpiący, ubodzy (zarówno jednostki jak i całe narody), głodujący, pokrzywdzeni, wysiedleni, więźniowie, ofiary różnych kataklizmów, ofiary różnych nałogów, rodziny rozbite itp.

I dopiero w czwartej (ostatniej) intencji modlitewnej („za wspólnotę miejscową) idziemy do Boga z prośbami dotyczącymi zgromadzonej wspólnoty. Trzeba jednak dodać, że nawet w tej prośbie nie przedstawiamy Bogu wyłącznie swoich spraw, ale problemy zgromadzenia. W ten sposób także ta ostatnia już intencja modlitwy powszechnej kruszy w nas skorupę egoizmu i myślenia tylko o sobie.

Oprócz tych czterech koniecznych intencji modlitwy powszechnej można dodać jeszcze inne (Konferencja Episkopatu Polski ustaliła, że nie powinno ich być więcej niż sześć), uwzględniające inne jeszcze potrzeby i okoliczności.

Godną podkreślenia jest prawda, że każda z tych intencji modlitwy powszechnej powinna być zwięzła i bardzo czytelna, a równocześnie dostosowana do konkretnej sytuacji Kościoła, świata i wspólnoty lokalnej.

Odpowiedź zgromadzenia (aklamacja) po wezwaniach modlitwy powszechnej jest wyrazem aprobaty tejże wspólnoty dla treści poszczególnych prośb. W dawnej tradycji odpowiedź ta była błagalnym „Kyrie eleison” Obecnie najczęściej wierni wypowiadają aklamację: „Ciebie prosimy, wysłuchaj nas, Panie” Nie jest to jednak odpowiedź jedyna. Bardzo szeroki wachlarz tego rodzaju odpowiedzi znajdujemy w Liturgii Godzin, w prośbach Jutrzni i Nieszporów.

Zakończenie modlitwy powszechnej należy do celebransa, który odmawia je z rozłożonymi rękami. Nie ma tutaj już miejsca na jakieś dodatkowe prośby, ale jedynie na podsumowanie dotychczasowych błagań i przedłożenie ich miłosiernemu Ojcu przez pośrednictwo Jezusa Chrystusa w jedności Ducha Świętego.

– Wypracowanie odpowiednich tekstów do tzw. Wigilii niedzielnej lub świątecznej, czyli modlitewno-refleksyjnego czuwania przygotowującego jego uczestników na owocne przeżycie niedzielnej Eucharystii, to także materiał do ćwiczeń naukowych z liturgiki. W każdej parafii znajduje się jakaś część – większa lub mniejsza – wiernych pragnących głębiej wnikać w słowo Boże, by wprowadzać je w swoje życie. Wierni ci tworzą różne grupy modlitewne,

Liturgiczną Służbę Ołtarza (ministranci, lektorzy, kantorzy, psalterzyści, komentatorzy, schola kantorów), Róże Różańcowe itp. Wspólnoty te trzeba odpowiednio formować, gdyż będą one stanowić elitę duchową parafii. Miejscem takiej formacji może być tzw. Wigilia niedzielna lub świąteczna, sprawowana w sobotni wieczór lub w dzień poprzedzający jakieś święto. Wigilia ta jest to modlitewne i refleksyjne zatrzymanie się nad słowem Bożym z najbliższej niedzieli lub święta w celu zrozumienia Bożego wezwania i dania na nie właściwej odpowiedzi. Modelem dla tego modlitewno-refleksyjnego spotkania z Bogiem, który wzywa nas do przyjmowania odpowiednich postaw i zachowań, jest krąg biblijny. Uczestnicy (w grupie nie powinno być więcej niż 15 osób; gdy jest więcej uczestników, to trzeba ich dzielić na grupy według pewnego klucza: stanu, zawodu czy zainteresowań; w takim przypadku można Wigilię sprawować także w inne dni tygodnia, a nawet przewodnictwo w niej przekazać starszym lektorom czy animatorom) siedzą dokoła stołu, nakrytego białym obrusem, na stole znajduje się świeca, lekcjonarz i figura Matki Bożej.

Sprawowanie Wigilii niedzielnej lub świątecznej przebiega według pewnego schematu, który należy zachować, aby jak najwięcej owoców z tego spotkania zyskał każdy z uczestników.

Pierwszą czynnością jest przyjęcie postawy stojącej i wezwanie przewodniczącego zgromadzenia do uświadomienia sobie obecności Boga w zgromadzeniu: „Stańmy przed Bogiem, który – zgodnie z zapewnieniem Chrystusa – jest obecny wśród nas, i wyznajmy Mu swoją słabość i małość” Po chwili modlitwy w ciszy następuje zapalenie świecy, symbolizującej obecność Chrystusa wśród zgromadzonych. Świecę zapala przewodniczący zgromadzenia, wypowiadając słowa: „Światło Chrystusa”, na które wszyscy odpowiadają: „Bogu niech będą dzięki”

Po tych wstępnych czynnościach następuje modlitwa do Ducha Świętego. Można śpiewać pieśni: „O Stworzycielu Duchu, przyjdź”, „Przybądź Duchu Święty”, „Duchu Święty, przyjdź, prosimy”, „Przybądź, Duchu Stworzycielu”, „Duchu Ogniu”, „Przyjdź, Duchu Święty, ja pragnę” itp. Można też odmawiać odpowiednie o r a c j e:

Boże, któryś w dniu Pięćdziesiątnicy pouczył serca wiernych światłem Ducha Świętego, daj nam w tymże Duchu poznać, co jest prawe, i pociechą Jego zawsze się radować. Przez naszego Pana, Jezusa Chrystusa, Syna Twojego, który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg przez wszystkie wieki wieków. Amen.

Panie, niech tchnienie Ducha Świętego oczyści nasze serca i użyźni je rosą Jego łaski. Przez naszego Pana...

Panie, niech Pocieszyciel, który od Ciebie pochodzi, oświeci nasze umysły i doprowadzi je do wszelkiej prawdy, jak to obiecał Twój Syn, który z Tobą żyje i króluje, w jedności Ducha Świętego, Bóg przez wszystkie wieki wieków. Amen.

Prosimy Cię, Panie, wlej łaskawie Ducha Świętego w dusze nasze; Jego bowiem mądrość nas stworzyła, a Opatrzność nami rządzi. Przez naszego Pana...

O Duchu Święty, duszo mej duszy, uwielbiam Ciebie. Oświecaj mnie, umacniaj, pocieszaj, pouczaj, co mam czynić, i rozkazuj mi. Poddaję się chętnie wszystkiemu, czego ode mnie zażadasz. Pragnę wszystko przyjąć, co na mnie dopuścisz. Daj mi tylko poznać Twoją świętą wolę. Amen.

Gdy już Duch Święty użyłni głębię serc uczestniczących w Wigilii i otworzą się na przyjęcie ziarna słowa Bożego, czyta się teksty biblijne z najbliższej niedzieli lub święta. Po każdym czytaniu należy zachować tzw. refleksyjny oddech – krótką przerwę dla uchwycenia z czytania tego, co odnosi się do mojego życia i zbawienia. Perykopy biblijne należy czytać w następującej kolejności: po pierwszym czytaniu następuje czytanie Ewangelii, a na końcu, jako trzecie, odczytuje się czytanie środkowe.

Po czytaniach prowadzący spotkanie daje komentarz biblijno-liturgiczny do poszczególnych tekstów. Czyniąc to musi pamiętać o dwóch podstawowych prawach, które obowiązują w interpretacji Pisma świętego dla liturgii: (1) prawo jedności tajemnicy Chrystusa obu Testamentów i całej historii zbawienia oraz wynikające z tego (2) prawo nakazujące ukazywać pełny sens tekstu. Ten pełny sens zaś można oddać tylko wtedy, gdy odkryje się w tekście biblijnym cztery wymiary: historyczny, chrystologiczny, chrześcijański i eklezjologiczny oraz wymiar eschatyczny.

Wymiar historyczny ukazuje pierwotny sens tekstu, tzn. jego znaczenie dla pierwszych adresatów. Wymiar chrystologiczny tekstów Starego Testamentu odkrywamy rozpatrując je w świetle wypełnionej już w Nowym Testamencie tajemnicy Chrystusa. Do wymiaru chrześcijańskiego i eklezjologicznego dochodzimy ukazując związek danego tekstu z aktualnym życiem chrześcijan oraz Kościoła. Należy zatem ukazać tekst jako Boże wezwanie zbawcze dla wiernych obecnych tutaj i teraz oraz związek tekstu z misterium aktualnie sprawowanym w liturgii i z misterium całego Kościoła, urzeczywistniającym się w historii każdego pokolenia. Wreszcie dostrzec i ukazać należy wymiar eschatologiczny, tzn. przedstawić, w jaki sposób omawiany tekst biblijny wskazuje na przyszłość, w której wypełni się wszystko, co Bóg od początku zaplanował.

Dopiero po takim komentarzu poszczególni uczestnicy wypowiadają się na temat, co Bóg tymi tekstami biblijnymi mówi do mnie „dzisiaj” i „teraz”; do

czego mnie wzywa i czego żąda (uwaga: wszyscy uczestnicy Wigilii wypowiadają się zgodnie z ruchem wskazówek zegara).

Z kolei wszyscy (także według ustalonego porządku) odpowiadają na to Boże wezwanie modlitwą (uwielbienie, dziękczynienie, błaganie, prze-błaganie, itd.).

Po tej spontanicznej modlitwie następuje moment ciszy, by każdy mógł się zastanowić nad tym, jaką odpowiedź będzie dawał swoim życiem, i to już w najbliższych dniach.

Zakończeniem spotkania jest polecenie się Matce Bożej i wezwanie pomocy Patrona dnia.

Uwaga: Jeżeli uczestnikami Wigilii są członkowie Liturgicznej Służby Ołtarza, wówczas prowadzący to spotkanie wyznacza na najbliższą niedzielę czy święto tych, którzy będą spełniali odpowiednie posługi. Należy także z tą grupą przygotować wezwania do Modlitwy powszechnej.

– Przygotowanie tematycznego nabożeństwa z Wystawieniem Najświętszego Sakramentu jest kolejnym zadaniem do ćwiczeń. W tego rodzaju nabożeństwie powinny się znaleźć następujące elementy: akt pokuty, komunია święta duchowa, czytanie Pisma świętego, homilia lub egzorta, milczenie, rozważanie, modlitwy, „Ojcze nasz” i odpowiednie pieśni. Z tekstów biblijnych proponuje się do czytania wszystkie te teksty, które zostały przewidziane na Msze wotywnie o Najświętszej Eucharystii (LM VII 439-459), o Najdroższej Krwi Chrystusa (LM VII 471-482) i o Najświętszym Sercu Pana Jezusa (LM VII 482-511). To wielkie bogactwo słowa Bożego stanowi 14 tekstów ze Starego Testamentu i 35 z Nowego. Z czytań starotestamentowych cztery są z Księgi Wyjścia (12, 21-27; 16, 2-4.12-15; 24, 3-8; 34, 4b-6.8-9), trzy z Księgi Powtórzonego Prawa (7, 6-11; 8, 2-3.14b-16a; 10, 12-22) i po jednym z Księgi Rodzaju (14, 18-20), z Pierwszej Księgi Królewskiej (19, 4-8), z Księgi Przysłów (9, 1-6) oraz z Proroków: Izajasza (49, 13-15), Jeremiasza (31, 1-4), Ezechiela (34, 11-16) i Ozeasza (11, 1b.3-4. 8c-9). Nowy Testament to przede wszystkim Listy św. Pawła: do Rzymian (5, 5-11), Pierwszy do Koryntian (10, 16-17; 11, 23-26), do Efezjan (1, 3-10; 3, 8-12; 3, 14-19) i do Filipian (1, 8-11) oraz Pierwszy List św. Piotra (1, 17-21), Pierwszy List św. Jana (4, 7-16; 5, 4-8), List do Hebrajczyków (9, 11-15; 12, 18-19.22-24), Dzieje Apostolskie (2, 42-47; 10, 34a.37-43) i Apokalipsa (1, 5-8; 3, 14b. 20-22; 5, 6-12; 7, 9-14). Jeżeli chodzi o teksty z Ewangelii, to aż dziesięć jest z Ewangelii św. Jana (6, 1-15; 6, 24-35; 6, 41-51; 6, 51-58; 10, 11-18; 15, 1-8; 15, 9-17; 17, 20-26; 19, 31-37; 21, 1-14), pięć ze św. Łukasza (9, 11b-17; 15, 1-10; 15, 1-3.11-32; 22, 39-44; 24, 13-35), dwa ze św. Marka (14, 12-16. 22-26; 15, 16-20) i jeden ze św. Mateusza (11, 25-30).

Wykorzystując te teksty można wystawieniu Najświętszego Sakramentu nadawać różne tematy. Najświętszy Sakrament to z całą pewnością trwały pomnik miłości Boga do człowieka. I dlatego bardzo odpowiednie są tutaj teksty mówiące o tym, że Bóg pierwszy nas umiłował (1 J 4, 7-16), że zostaliśmy wykupieni z niewoli szatana drogocenną Krwią Chrystusa (1 P 1, 17-24; Ap 5, 6-12) i uwolnieni od naszych grzechów (Ap 1, 5-8), że Bóg ukochał nas (Pwt 10, 12-22) odwieczną miłością (Jr 31, 1-4), wybrał (Pwt 7, 6-11) i przeznaczył dla Siebie (Ef 1, 3-10). Bóg różnymi znakami mówił o tej swojej miłości do człowieka (ocalenie pierworodnych Izraela przez Krew Baranka: Wj 12, 21-27; karmienie Izraelitów manną: Wj 16, 2-4. 12-15; Pwt 8, 2-3. 14b-16a; zawarcie przymierza z Narodem Wybranym: Wj 24, 3-8), a następnie objawił swoją miłość przez Chrystusa (Rz 5, 5-11). Syn Boży nie tylko uczył o tym, że Bóg jest Miłością, że chętnie przebacza ludziom grzechy (przypowieść o synu marnotrawnym: Łk 15, 1-3. 11-32) i cieszy się z nawrócenia grzesznika (Łk 15, 1-10), ale także ukazał tę miłość przez swoją mękę i śmierć (krwawy pot Pana Jezusa: Łk 22, 39-44; cierniem ukoronowanie: Mk 15, 16-20; Eucharystia jest pamiątką śmierci Jezusa: 1 Kor 11, 23-26; przebicie boku Pana Jezusa: J 19, 31-37). Jezus Chrystus jak dobry Pasterz oddał swe życie za owce (J 10, 11-18; zapowiedź u Ezechiela: 34, 11-16), a przykazanie miłości uczynił naczelną normą postępowania dla tych, którzy w Niego wierzą (J 15, 9-17).

Zapatrzanie się w Najświętszy Sakrament prowadzi do wiary, że Bóg jest miłosierny i litościwy (Wj 34, 4b-6. 8-9) i nigdy nie zapomni o człowieku (Iz 49, 13-15), gdyż więzy, którymi się z nim związał, to więzy miłości (Oz 11, 1b. 3-4. 8c-9). Każdy, kto przeżył ogrom Bożej miłości, dąży do tego, aby i inni mogli poznać tę miłość (Ef 3, 14-19) i by ona coraz bardziej w nich się rozwijała (Flp 1, 8-11).

Czytania biblijne mówią także o samej Eucharystii. Eucharystia to Chrystus cichy i pokorny (Mt 11, 25-30), to Jego Ciało i Krew (Mk 14, 12-16. 22-26), będące dla człowieka prawdziwym pokarmem i napojem (J 6, 51-58). Jest to Chleb żywy, który zstąpił z nieba (J 6, 41-51), jest to prawdziwa uczta mądrości (Prz 9, 1-6), która jednoczy wszystkich (1 Kor 10, 16-17) i zaspakaja ich pragnienia (J 6, 24-35). Ten najświętszy Chleb był zapowiadany w ofierze Melchizedeka (Rdz 14, 18-20), w chlebie, którym posilał się Eliasz (1 Krl 19, 4-8) i w tym, który cudownie rozmnożył Chrystus, by nakarmić głodnych (Łk 9, 11b-17; J 6, 1-15). Chleb ten jest darem Zmartwychwstałego Pana (J 21, 1-14), tym, którzy go spożywają, pomaga trwać we wspólnocie (Dz 2, 42-47), rozpoznać Chrystusa i Jego wolę (Łk 24, 13-35) oraz dawać o Nim świadectwo (Dz 10, 34a. 37-43). Krew Chrystusa oczyszcza

nasze sumienia (Hbr 9, 11-15) i przemawia mocniej niż krew Abła (Hbr 12, 18-19.22-24), domagając się dla ludzi nie pomsty, ale miłosierdzia. Właśnie w Chrystusie mamy przystęp do Ojca (Ef 3, 8-12), we Krwi Chrystusa nasze zbrudzone szaty zostają wybielone (Ap 7, 9-14). Chrystus Eucharystyczny to zawsze ten, który stoi u drzwi i kołacze, zapraszając na ucztę (Ap 3, 14b.20-22), to ten, który prosi: „Ojcze Święty, [...] proszę [...], aby wszyscy stanowili jedno [...], aby świat poznał, żeś Ty Mnie posłał i żeś Ty ich umiłował tak, jak Mnie umiłowałaś” (J 17, 20-26), „trwajcie we Mnie, a Ja będę trwał w was” (J 15, 1-8).

– Każdy z pozostałych sakramentów, także jako temat do ćwiczeń, proponuje najpierw znaki i symbole, które towarzyszą ich udzielaniu. Na przykład w sakramencie chrztu świętego będą to: imię chrzcielne, znak krzyża na czole, nałożenie ręki – włożenie rąk, polanie wodą – zanurzenie w wodzie, namaszczenie olejem – Krzyżem świętym, przyodzianie białej szaty, wręczenie zapalanej świecy, chrzcielnica.

Inne tematy to teologia każdego z sakramentów w świetle czytań biblijnych, a także treść i znaczenie poszczególnych obrzędów, jakie mają te sakramenty (np. w chrzcie świętym: obrzędy wstępne, liturgia słowa, liturgia sakramentu i obrzędy końcowe).

Sakrament pokuty dostarcza ponadto, jako tematy do ćwiczeń naukowych, opracowania nabożeństw pokutnych dla dzieci, młodzieży, ludzi starszych, chorych, różnych grup zawodowych itp.

– Bardzo dużo tematów do ćwiczeń dostarczają sakramentalia, czyli „znaki święte (ustanowione przez Kościół), które z pewnym podobieństwem do sakramentów oznaczają skutki, przede wszystkim duchowe, a osiągają je przez modlitwę Kościoła. Przygotowują one ludzi do przyjęcia głównego skutku sakramentów i uświęcają różne okoliczności życia” (KL 60). Przedmiotem tych wypracowań będą obrzędy i teologiczne treści konsekracji, profesji zakonnej, błogosławieństwa opata i ksieni, dedykacji i błogosławieństwa kościoła oraz ołtarza, wszelkie błogosławieństwa, egzorcyzmy, procesje i obrzędy pogrzebowe.

– Z Liturgii Godzin przedmiotem ćwiczeń są przede wszystkim tematy teologiczne poszczególnych Godzin modlitewnych w świetle tworzących je tekstów (hymny, psalmy, krótkie czytania, responsoria, modlitwy błagalne, modlitwy końcowe). Na przykład: Jutrznia porannym uwielbieniem Boga, modlitwą dziękczynną, błagalną; Trzy Osoby Boskie w Jutrzni; tematyka piątku, soboty i niedzieli w świetle Jutrzni itp.

– Rok liturgiczny jako tematy do ćwiczeń naukowych proponuje najpierw odkrycie teologii każdego okresu liturgicznego (Adwentu, Bożego Narodze-

nia, Wielkiego Postu, Okresu Wielkanocnego, Okresu Zwykłego) w tekstach Mszału Rzymskiego (w tekstach kolekt, modlitw nad darami, modlitw po komunii świętej i w tekstach prefacji). Analizując teksty formularzy mszalnych, a zwłaszcza antyfony na wejście, odnajdujemy główną myśl, a także teologiczną treść formularza konkretnej niedzieli czy święta. Są to zwykle wezwania do uwielbiana Boga, do składania Mu dziękczynienia, prośby, pouczenia itp. Na przykład formularz mszalny 2. niedzieli zwykłej ma jako temat uwielbianie i wystawianie Pana Boga („Niechaj Cię wielbi, Boże, cała ziemia i niechaj śpiewa Tobie, niech wystawia Twoje imię, o Najwyższy” – Antyfona na wejście), za Jego rządy niebem i ziemią (Kolekta), za to, że „ilekroć [...] sprawujemy pamiątkę Ofiary Chrystusa, spełnia się dzieło naszego Odkupienia” (Modlitwa nad darami), a także za komunię świętą („Stół dla nas zastawiasz [...]” – Antyfona na komunię). Formularz ten ma także kilka prośb, a mianowicie: o pokój (Kolekta), o godne uczestniczenie w „świętych obrzędach” (Modlitwa nad darami), o otrzymanie Bożego Ducha miłości i o zjednoczenie wszystkich posiłonych „tym samym Chlebem eucharystycznym” (Modlitwa po Komunii).

Inne tematy do ćwiczeń z roku liturgicznego stanowią wezwania skierowane do nas przez Świętych w poszczególnych okresach lub miesiącach roku liturgicznego oraz typ świętości proponowany wiernym przez Urząd Nauczycielski Kościoła w różnych okresach historii, w świetle beatyfikacji i kanonizacji Błogosławionych i Świętych.

– Oddzielny blok tematów, które należałoby poważnie potraktować w ćwiczeniach z liturgiki, dostarczają nabożeństwa ludu chrześcijańskiego. Wystarczy tutaj wymienić tylko różnego rodzaju „drożki kalwaryjskie”, „Gorzkie Żale”, „Godzinki”

– W końcu na ćwiczeniach należy omawiać jeszcze poszczególne księgi liturgiczne, ich zawartość treściową, zarówno od strony przepisów, jak i teologii.

Mając do dyspozycji tak szeroki zakres tematów do ćwiczeń naukowych z liturgiki, prowadzący takie ćwiczenia profesor musi zastosować pewien klucz, według którego dokona wyboru. Może wziąć pod uwagę albo kryterium przydatności danych tematów dla odpowiedniej grupy studentów, kryterium ich aktualności (np. w roku Kongresu Eucharystycznego – tematy o Eucharystii), albo jeszcze uwzględni naukowe przygotowanie studentów do tego rodzaju ćwiczeń (np. wykłady z Eucharystii i ćwiczenia z tematów eucharystycznych).

Liturgia jako misterium wiary, w której poprzez znaki widzialne dokonuje się dzieło naszego zbawienia, wymaga ze swej natury odpowiedniej ini-

cji, aby uczestniczący w niej wierni mogli zrozumieć skierowane tutaj do nich wezwanie Boże. Świadomemu, czynnemu i pobożnemu udziałowi wier-nych w liturgii przychodzi z pomocą wprawdzie katecheza, dzięki której zarówno duszpasterze, jak i wierni, wnikając w duchowy sens tekstów bi-
blijnych i liturgicznych, znaków, symboli i świętych czynności, wchodzą w ducha liturgii i wypełniają się jej mocą. Takie wtajemniczanie w sprawo-
wane misterium Chrystusa w liturgii Kościoła, celem pełnego i owocnego w niej udziału, nazywa się mistagogią. Mistagog zaś to człowiek otwarty na sferę boską i transcendentną, posiadający dar duchowego oglądu rzeczywisto-
ści zbawienia, dokonanego przez Chrystusa i dokonującego się w litur-
gii przez celebrowanie misterium naszego Pana. Oprócz jednak katechezy do mistagogii dojrzewa się poprzez ćwiczenia z liturgiki. Ogromne wprost zapo-
trzebowanie naszych czasów na mistagogów, a nie tylko „bezdusznych cere-
moniarzy”, domaga się zatem poważnego potraktowania ćwiczeń naukowych z liturgii, których w autentycznej formacji mistagogicznej nic nie zdoła do końca zastąpić.

BIBLIOGRAFIA

- B a r t n i k C z. S.: Hermeneutyka personalistyczna. Lublin 1994.
- B i e l e c k i J. E.: Metodologia. Seminaryjne i dyplomowe prace z teologii. Prak-
tyczne wskazówki metodologiczne. Kraków 1993.
- C i c h y S.: Nieszpory niedzielne w okresie wielkanocnym. „Liturgia Sacra”
1:1995 nr 1-2 s. 97-103.
- C z e r w i k S.: Misterium Adwentu i Narodzenia Pańskiego na tle prefacji. „Litur-
gia Sacra” 2:1996 nr 3-4 s. 5-21.
- C z e r w i k S.: Prefacje okresowe w Mszałe Pawła VI. W: Mszał księgą życia
chrześcijańskiego. Red. B. Nadolski. Poznań 1989 s. 71-99.
- D a n i e l s k i W.: Ćwiczenia liturgiczno-pastoralne: przygotowanie zgromadze-
nia liturgicznego. „Roczniki Teologiczne” 43:1996 z. 6 s. 191-202.
- D a n i e l s k i W., K o p e ć J. J.: Liturgia szkołą duchowej formacji chrześci-
jańskiej. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 19-30.
- D e c y k J.: Dedykacja kościoła i ołtarza. W: Mszał księgą życia s. 181-193.
- D e c y k J.: Msze okolicznościowe i wotywny. W: Mszał księgą życia s. 195-205.
- G l a e s e r A.: Wiczerza wigilii wielkanocnej. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2
s. 104-106.
- G ł o w a W.: Ćwiczenia praktyczne z liturgii. „Ruch Biblijny i Liturgiczny”
35:1982 s. 130-147.

- G ł o w a W Komentarz liturgiczny. W: Służba Boża. Lubaczów 1986 s. 86-91.
- G ł o w a W Liturgia Godzin w Świętym Triduum Paschalnym. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 37-44.
- G ł o w a W Znaki i symbole w liturgii. Przemysł 1995.
- J a n i c k i J. J.: Misterium Adwentu w tekstach Mszału Rzymskiego. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 3-4 s. 6-20.
- J a n i c k i J. J.: Modlitwy nad darami okresu Wielkiego Postu w Mszałe Rzymskim Pawła VI. „Collectanea Theologica” 51:1981 z. 3 s. 79-85.
- K o p e ć J. J.: Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 3-4 s. 23-38.
- K o p e ć J.: Modlitwa powszechna, czyli modlitwa wiernych. W: Mszał księgą życia s. 339-353.
- K r a k o w i a k Cz.: Główne treści teologiczne okresu Wielkiego Postu. „Liturgia Sacra” 2:1996 nr 1-2 s. 47-58.
- K u p i e c K.: Ikona obrazem świata niewidzialnego. W: Misterium Christi. T. 3: Sztuka w liturgii. Red. W. Świerzawski. Kraków 1996 s. 279-305.
- L e c h S.: Święte Triduum Paschalne. Komentarze liturgiczne. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 78-92.
- L e c h S.: Wigilia Paschalna. Teologia i liturgia. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 58-64.
- L e n a r t M.: Figura Zmartwychwstałego, jej symbolika i artystyczne przedstawienia. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 141-150.
- M a j k a J.: Metodologia nauk teologicznych. Wrocław 1981.
- M a n i u r k a P.: Pasyjne i paschalne motywy w epitafium Małgorzaty Schraiber z 1627 r. w katedrze opolskiej. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 1511-160.
- M i a z e k J.: Kolekta. W: Mszał księgą życia s. 21-33.
- N a d o l s k i B.: Sanctorale – Msze o Świętych. W: Mszał księgą życia s. 135-140.
- P i e r s k a ł a R.: Misterium Paschalne w znakach liturgii Wielkiej Nocy. „Liturgia Sacra” 1:1995 z. 1-2 s. 68-72.
- P i s a r z a k M.: Błogosławieństwo stołu wielkanocnego. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 65-67.
- R o s i e r S i e d l e c k a M. E.: Teologiczna myśl i funkcja poszczególnych elementów wnętrza kościelnego. W: Misterium Christi. T. 3: Sztuka w liturgii s. 89-133.
- S o b e c z k o H.: Duchowość chrześcijańska – pasyjna czy paschalna. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 9-18.
- S r o k a J.: Obecność Maryi w odnowionym roku liturgicznym. W: Mszał księgą życia s. 141-155.

LITURGICS CLASSES

S u m m a r y

The development of theology has resulted in a necessity to hold classes parallel to the conducted lectures. Their aim is to teach a student to do research on his own. Liturgics classes are connected with such problems as: Eucharist and the forms of its celebration, the symbolism of liturgical signs, commentary and introduction to the Holy Mass and the sacraments, common prayer. In preparation to pastoral work a special place should be taken by working out proper texts for the so-called Sunday or Holiday Eve. Within the scope of these classes working out the forms of services should fall with Exposition of the Holy Sacrament, as well as sacramentalia and forms of popular religiousness, Liturgy of the Hours and the liturgical year. The criterion of usefulness will allow the person conducting the class to choose particular subjects in liturgics.

Translated by Tadeusz Kartowicz